

M. Sait Akman¹
G20 Çalışmaları Merkezi Direktörü

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN 13. BAKANLAR KONFERANSI: UMUTLAR BAŞKA BAHARA KALDI

Dünya Ticaret Örgütü'nün 13. Bakanlar Konferansı 26 Şubat-1 Mart tarihleri arasında Abu Dabi'de tamamlandı. Küresel ekonomide yaşanan zorluklar ve jeopolitik kırılmaların son yıllarda küresel ticaret üzerinde olumsuz etkilerini daha fazla hissettirmesi Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) etkin bir rol oynaması beklentisini de gündemde tutmakta. Dijital ve çevresel dönüşüm süreçlerinin ortaya çıkarttığı ihtiyaçlar ile dünya kaynaklarının daha etkin ve sürdürülebilir şekilde kullanılması gerçeği de dikkate alındığında DTÖ'nün temsil ettiği çok taraflı ticaret sisteminin yeniden hayata döndürülmesi en iyi yol olarak görülmekte. Ne var ki, DTÖ üyeleri küresel sorunların dünya ticaretine olumsuz etkilerinin kabul etmekle beraber birçok konuda temel görüş ayrılıklarını giderecek yönde hareket edememekteler. Bu durum DTÖ'nün işlevselliğinin son yıllarda giderek daha fazla sorgulanmasına yol açmış ve bir reformdan geçmesinin şart olduğu yönünde genel bir kanı oluşmuştur. Tam da bu tartışmaların odağında gerçekleştirilen 13. Bakanlar Konferansı'nda üyeler tarafından alınacak kararların sistemsel bir canlanmaya yol açması arzulanmıştı. Ancak ortaya çıkan sonuçların beklentileri karşılamaktan uzak olduğu söylenebilir.

DTÖ'nün en üst organı olan ve iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansları DTÖ'nün işlevlerini yerine getirebilmesi amacıyla gerekli kararları almakla yetkilidir. DTÖ'nün kuruluşundan bu yana gerçekleştirilen tüm Bakanlar Konferansları kimi zaman başarı addedilebilecek sonuçlar doğurmakla beraber özellikle son birkaç toplantıda istenileni pek de sağlayamamıştır. Bu yıl BAE'nin başkenti Abu Dabi'de yapılan 13. Bakanlar Konferansı'nda beklenti değişen küresel dengeler ve dönüşümler karşısında çok

¹ <https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1337/Sait+Akman>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazarına aittir. TEPAV'ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

tarafli ticaret sistemindeki zorluklari gidermek amaciyla taraflarin uzlasuya varabilmeleri, yeni kararlar alabilmeleri ve böylece gelecege yönelik bir umut ışığı sağlayabilmeleri idi. Bununla birlikte birçok üye ülkenin gündemdeki konulara ilişkin katı tutumlarından vazgeçmelerini beklemek pek de gerçekçi değildi.

Genel olarak değerlendirildiğinde Konferansın pek de başarılı geçtiği söylenemez. Birkaç olumlu adıma ek olarak bu toplantılardan çıkarılabilecek en önemli faydanın tarafların daha fazla korumacılık yönlü politikalara yönelerek durumu daha da geriye götürmekten kaçınmaları olmuş ve en azından bir ortak Bildirge kabul edilmiştir². Konferans Bildirgesi'nde³ iki yıl önce Cenevre'de yapılan 12. Bakanlar Konferansı'nda DTÖ'nün -işlevlerini yerine getirebilmesi amacıyla- reformuna ilişkin yapılan taahhütlerin bir kez daha yenilendiği ve kaydedilen gelişmelerin dikkate alınacağı vurgulanmıştır (para. 4). Ancak hali hazırda tarafların uzlaşu konusunda yeterli çabayı göstermekten kaçınmaları bu taahhüttün yerine getirilmesine engel teşkil etmektedir.

Abu Dabi görüşmelerinde karşılaşılabilecek zorlukların farkında olan DTÖ Genel Direktörü Okonjo-Iweala, açılışta Bakanlar Konferansı'ndaki çeşitli konulara yönelik müzakereler üzerinde ortak bir noktaya varmak için daha fazla çaba harcanması gerektiğini ve anlamlı kararlar almak için zamanın daraldığını belirterek üye ülkeleri dikkatli olmaya çağırmıştı⁴. Konferansta kabul edilebilecek bir anlaşma paketi üzerinde yoğun ve zorlu tartışmalar yapılmış, ancak fikir ayrılıklarının tam olarak giderilememesi nedeniyle öncelikli konularda anlaşma sağlanamamıştır. Konferans görüşmelerinde taraflar gündemdeki birçok konuda uzlaşuya varamamış ve müzakerelerin önümüzdeki dönemde devam etmesi yönünde ifadelere yer vermek durumunda kalmışlardır. Bu durum DTÖ'nün en üst düzey karar mercii olan Bakanlar Konferansı'nın işlevselliğini dahi tartışılır hale getirmektedir.

Küresel ticaretin değişen bağlamı ve DTÖ'nün reform ihtiyacı

Bakanlar Konferansı'nın gündemini daha iyi anlamak için dünya ekonomi ve ticaretini etkileyen gelişmeleri hatırlamakta yarar var. 13. Bakanlar Konferansı küresel ilişkilerin zor zamanlardan geçtiği bir dönemde yapıldı. Dünya, iklim değişikliği, Ukrayna'daki savaş, Gazze'de yaşananlar, COVID-19 sonrası gelebilecek yeni pandemi riskleri, yükselen korumacılık eğilimleri, artan yoksulluk ve gıda sorunları, enerji dönüşümü ihtiyacının yarattığı basınç ve makroekonomik dengesizlikler gibi sorunlarla karşı karşıyadır.

DTÖ üyelerinin ulusal güvenlik nedenleri, iklim değişikliği karşısında uygulanacak karbon vergileri, sanayi ve tarım sübvansiyonları, ihracat engelleri, ayırımçı yatırım önlemleri gibi tarife-dışı ticaret engellerini meşrulaştırma girişimleri karşısında DTÖ'nün mevcut düzenlemeleri yetersiz kalmaktadır. Aslında DTÖ'nün sıkıntısı tam da bu noktada başlıyor. Zira DTÖ sisteminin bu dönüşümün gerekli kıldığı yeni kuralları geliştirebilmesi, ticari ihtilafları ortadan kaldırabilmesi ve üyelerin daha şeffaf hareket etmelerini sağlayabilmesi için gereken uzlaşu, üyeler arasında bir türlü sağlanamamakta. En başta sistemin yaratıcısı olan ABD, yanı sıra Çin, Avrupa Birliđi, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika gibi başat güçlerin birçok konuda taviz vermekten kaçındıkları izlenmektedir.

² A. Wolff, "The WTO Ministerial Conference's qualified success in Abu Dhabi", www.piie.com/blogs/realtime-economics/2024/wto-ministerial-conferences-qualified-success-abu-dhabi PIIE, 4 Mart 2024.

³ DTÖ 13. Bakanlar Konferansı Bildirgesi için bkz.

https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc13_e/documents_e.htm WT/MIN(24)/W/12/DEC, 4 Mart 2024.

⁴ Okonjo-Iweala'nın DTÖ 13. Bakanlar Konferansı açılış konuşması "The MC13 Opening Ceremony", https://www.wto.org/english/news_e/spno_e/spno43_e.htm 26 Şubat 2024.

Diğer yandan özellikle teknolojik gelişmeler karşısında küresel rekabette yer edinme kaygısıyla uygulanan politikalar dünya ticareti üzerinde ciddi sonuçlara yol açmakta. Özetle dünya ticaret hacmi 30 trilyon doları aşmasına karşın ticarete başat ekonomilerin aldığı korumacılık önlemleri kendisini daha fazla hissettirmeye başlamıştır ve ticaretin büyüme hızı 2023'te tekrar yavaşlama eğilimine girmiştir.

DTÖ kurallarını geliştirebilmek bir yana bu kurallar ile çelişkili olan ya da ihtilaf yaratabilecek tek taraflı ithalat önlemleri (örneğin, demir-çelik sektöründe ulusal güvenlik savı ile yaşanan gümrük vergisi artışları), ihracat kısıtlamaları, sübvansiyon savaşları, ulusal ya da ekonomik güvenlik kaygısı altında uygulanmaya başlanan ayırıcı ve kısıtlayıcı yatırım politikaları, teknolojik açıdan gerekli mineral ve çip gibi ürünler üzerindeki ihracat kontrolleri vb. sadece ABD ve AB'de değil birçok gelişme yolundaki ülkede de karşılık bulmaktadır.

Bu durum büyük ölçüde ülkelerin uluslararası eşgüdümü ve iş birliğini ikinci plana atarak önceben yaklaşımı ile sorunları çözmek istemelerinden kaynaklanmakta. Bu yaklaşım yeni jeopolitik gerginliklere yol açarken çok taraflı ticaret sisteminin de aşınmasına ve DTÖ'nün yeni kuralbazlı adımlar atabilmesini engellemekte. Ancak iş birliğine yönelik ilk adımı kimse atmamak istememekte, ABD yönetimi DTÖ konusunda daha önceki dönemlerde alışık olduğumuz liderlik rolünden vazgeçerken AB orta güçteki ülkelerle kurduğu reform amaçlı koalisyonlarda pek bir sonuç alamamakta ve Çin kendisinden beklenen önderlik rolünü üstlenmekten kaçınmakta. Son 3 yıldır G20 dönem başkanlığı yapan Endonezya, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler (buna gelecek yıl başkanlığı üstlenecek Güney Afrika Cumhuriyeti de dahil) Küresel Güney olarak sistemin eksikliklerinden yakınırken çok taraflı ticaret sisteminin reformuna ilişkin somut adımlar söz konusu olduğunda egemenlik anlayışını sonuna kadar kullanarak "ulusal çıkarlarını" tavizsiz olarak gözetmeye devam etmekte.

Bu olgular karşısında DTÖ'nün yeni gelişmelere uyum sağlaması, hemen tüm DTÖ üyelerinin sıklıkla vurguladığı "ayırıcılığın olmadığı, açık, adil, kapsayıcı, kurallara-dayalı, sürdürülebilir ve şeffaf" bir ticaret sisteminin varoluşu için şart haline gelmiştir. 13. Bakanlar Konferansı "kalkınma için katılımcı şekilde daha yapıcı adımların atılması, çevrenin korunması ve politika yörüngesini daha adil ve sürdürülebilir küresel bir ekonomiye doğru değiştirmek için bir fırsat imkânı"⁵ olabilirdi. Bu bağlamda BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda atılacak somut adımlar dahi (örneğin Balıkçılık Sübvansiyonları Anlaşması'nın bu toplantıda yeterli sayıya ulaşarak yürürlüğe sokulması sağlanabilseydi) önemli bir gelişme kabul edilebilirdi.

Küresel şartların jeopolitik ve jeoekonomik kırılmalara yol açtığı zor dönemde iddialı hedeflerin ortaya konması zaten beklenemezdi. Bu şartlarda nispeten mütevazı sayılabilecek bir gündem ile toplanan üye ülkelerin Bakanları evlerine dönerken en azından gelecek Konferansa kadar görüşmelerin devamını kabul etmenin ve mevcut tutumlarından çok fazla taviz vermeden Abu Dabi'den ayrılmanın geçici de olsa rahatlığını yaşamış oldular.

Bakanlar Konferansı'nın önemli gündem konuları ve gelişmeler

Konferans gündemi içinde yer alan konular itibarıyla varılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir.

Balıkçılık sübvansiyonları

Dünya balık stoklarının aşırı avlanma sonucu tükenmeye başlaması bir yandan doğal dengeleri bozucu bir etkiye neden olurken diğer taraftan balıkçılık ile geçimini temin eden milyonlarca insanın uzun vadede kaderini etkileyecektir. Burada en temel konu bazı ülkelerin

⁵ A. Tipping, What to Expect at MC13, IISD 14 Şubat 2024, <https://sdg.iisd.org/commentary/guest-articles/what-to-expect-at-mc13/>

açık denizde avlanan balıkçı filolarına vermekte olduğu aşırı avlanmaya yol açan teşviklerin (DTÖ Genel Direktörü Okonjo-Iweala'ya göre bu miktar 22 milyar dolardır) kontrol altına alınması olup, bu amaçla DTÖ'de üye ülkeler balıkçılık sübvansiyonlarının düzenlendiği bir anlaşma üzerinde uzun zamandır müzakere etmekteydiler. Böylece DTÖ'de çevre ve sürdürülebilirlik konularında ilk defa çok taraflı bir ticaret anlaşmasını ticaret sistemi gündemine getirmiş oldu. Taraflar arasında iki yıl önce varılan anlaşma hali hazırda 71 ülke tarafından onaylanmış oldu. 13. Bakanlar Konferansı'nda aralarında Türkiye'nin de olduğu birkaç ülkenin daha onay belgelerini DTÖ'ye sunması önemli bir adım olarak görülebilir⁶. Sonuçta Bakanlar toplantısının olumlu bir çıktısı olması beklenen Anlaşma yeterli ülke tarafından onaylanmadığı için henüz yürürlüğe girememiş oldu. Bu arada Balıkçılık Sübvansiyonları Anlaşması kapsamında üzerinde tam olarak mutabakat sağlanamayan bazı teknik konularda ikinci tur müzakerelere olan ihtiyacın da gözden kaçırılmaması gerekli.

Tarım ticareti ve kamu stoklama programları

Tarım konusu 13. Bakanlar Konferansı'nda ele alınan önemli unsurlardan biridir. Konferansta üzerinde en hassas tartışılan konu kamu stoklama programları (*public stockholding*) olmuştur. Bazı ülkeler değişen iklim koşulları karşısında ve zor dönemlerde yoksul kesimlerin gıdaya erişimini güvence altına almak maksadıyla kamu adına gıda satın almak ve stoklamak yoluna gitmekte. Ülkeler bu maksatla gıda ihracatını kısıtlayabilmekte. Ancak bu durum net gıda ithalatçısı olan en az gelişmiş ve bazı gelişme yolundaki ülkelerin gıdaya erişimini olumsuz etkilemekte. Gıda güvenliği meşru bir politika hedefi olsa da bu yöndeki adımların, hükümetlerin çiftçilerden sabitlenen fiyatlarla alım yapılmasından dolayı da ticareti çarpıttığı düşünülmekte. Hatta bundan önceki Bakanlar Konferansı'nda yoksul ülkeler için Dünya Gıda Programı yoluyla yapılacak alımların bu türden ihracat kısıtlamalarından muaf olması kabul edilmişti.

13. Bakanlar Konferansı'nda kamu stoklama programları gündeme geldiğinde özellikle Hindistan'ın çok ciddi direncinin olduğu ortaya çıktı⁷. Hindistan'ın sübvansiyon limitlerini (4,6 milyar dolar) aştığı ancak bu uygulamalarına şimdiki kadar sistem içerisinde göz yumulduğu bilinmekte⁸. Ancak bazı muhalif üyelerin bu konuda sessiz kalmak istememesi, daha önce üzerinde tartışıldığı üzere soruna kalıcı bir çözüm bulunması ve bu uygulamanın tarım desteklerine ilişkin reform müzakerelerine konu edilmesi yönündeki talepleri ciddi tartışmaları da beraberinde getirmiş oldu. Buna karşın, Hindistan mevcut tutumundan herhangi bir taviz vermeye yanaşmayarak toplantıyı terk etmeyi dahi göze alacağını açıklamıştır. Bu konuya ilişkin olarak Bildirge'de bir maddenin yer alması, tartışmanın ilerleyen dönemlere bırakıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tarım alanındaki görüşmeler hakkında DTÖ Tarım Özel Müzakere Komitesi başkanı Türk Büyükelçi Alparslan Acarsoy tarafından hazırlanan kapsamlı ve titiz raporda⁹ pazara giriş, tarım destekleri, ihracat kısıtlamaları, özel korunma mekanizmaları alanlarına yer verilmişti. Ancak Konferansta Hindistan'ın kamu stokları konusundaki ısrarı nedeniyle bu alanlarda da

⁶ Bu çok taraflı anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için DTÖ üyelerinin üçte ikisi olan 110 ülkenin onayı gerekmektedir.

⁷ Görüşmelerde Hindistan ön plana çıkmakla birlikte benzer programların Çin, Endonezya, Filipinler ve Pakistan gibi ülkeler tarafından da uygulanmakta olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu ülkelerin görünürde ön plana çıkmayıp Hindistan'ın bu ateşli muhalefetini arkasına sığındığı da düşünülebilir.

⁸ K. Rockwell, "A moment of truth for the WTO", Hinrich Foundation, 6 Şubat 2024.

<https://www.hinrichfoundation.com/research/article/wto/a-moment-of-truth-for-the-wto>

⁹ Konuyla ilgili olarak bkz. B. Aran, "Dünya Ticaret Örgütü ve Tarım Özel Müzakere Komitesi", TEPAV Değerlendirme Notu, N202309, Mart 2023, <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10556>.

bir ilerleme kaydedilememiş ve DTÖ'nün en sıkıntılı olduğu karar-alma işlevindeki sorun da devam etmiş oldu.

E-ticaret ve gümrük vergisi alınmaması konusu

Dijital alandaki gelişmelerin e-ticaret imkanlarını artırması başta KOBİ'ler olmak üzere, kadın girişimciler ve pazara erişimde zorluk çeken firmalara yeni imkanlar sunmakta. Görüşmelerde e-ticarete ilişkin en temel tartışma konusu bu işlemlerin gümrük vergilerine tabi olmadan yapılabilmesi amacıyla üyelerce çok uzun yıllar önce kabul edilen prensip kararın (moratoryumun) devam etmesi idi. Yine başta Hindistan, Güney Afrika ve Endonezya olmak üzere bazı ülkelerin dijital ürünler üzerinden artık ithalat vergisi alınması ve moratoryumun uzatılmaması gerektiği yönündeki talepleri görüşmelere damga vurmuş oldu. OECD'nin yaptığı araştırmaya göre¹⁰ e-ticaretten alınan vergilerin toplam gümrük gelirlerinin payının yüzde birin altında kalmasına rağmen bazı ülkelerin bu ısrarının yoksul ülkelerin e-ihracatlarına önemli bir sekte vuracağı düşünülmekte. Yoğun tartışmaların ardından Moratoryum'un sonraki Bakanlar Konferansı'na kadar sürdürülmesine karar verildi¹¹ ve böylece Abu Dabi görüşmelerinde bu konu az sayıda olumlu adımlar arasında yer almış oldu.

Diğer taraftan e-ticaret konusunda çok sayıda ülke tarafından yürütülen çoklu müzakerelerden ABD'nin çekilmiş olmasının bu alanda sağlanacak bir anlaşmaya olumsuz etki getireceği de akılda tutulmalıdır. Her ne kadar çoklu müzakereler konusunun -aşağıda bahsi geçtiği gibi- bütün ülkelerce benimsenmediği bilinse de karar alma ve yeni kurallar getirme alanındaki tıkanıklığı aşmaya yardımcı olacağı ve böylece DTÖ'nün reform sürecinde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kalkınma konuları

Bakanlar Konferansı'nda kalkınma konuları da ele alınmış ve Bildirge'de özellikle en az gelişmiş ülkeler için bazı kararlar alınmıştır. Öncelikle kalkınma boyutunun DTÖ çalışmalarında merkezi bir önemi olduğu ifade edilerek (para. 7), gelişme yolunda ülkeler ve en az gelişmiş ülkeler için özel ve lehte muamele hükümlerinin DTÖ anlaşmalarının ayrılmaz bir yönü olduğu hatırlatılmıştır. Bu çerçevede az gelişmiş ülkelerin özel gereksinimleri ve kırılğan yapılarının dikkate alınması, ticaret için yardım ve kapasite oluşumu, bu ülkelerin çok taraflı ticaret sistemine entegrasyonuna katkı verilmesi, ticaret ve teknoloji transferi gibi daha önceki bildirge sıkça değinilen hususlara geniş bir yer verilmiştir.

Yatırımların Kolaylaştırılması ve Hizmetlere İlişin Yurt İçi Düzenlemeler görüşmeleri

Konferans'ta en göze çarpan gelişmelerden birinin Ortak Bildiri Girişimleri (*Joint Statement Initiatives-JSI*) altında yürütülen ve çok sayıda üye ülke tarafından müzakere edilen çoklu (*plurilaterals*) girişimlerde kaydedilen gelişmeler olduğu söylenebilir.

Bilindiği üzere DTÖ'de kararlar uzlaşma (*concensus*) yoluyla alınmaktadır. Bazen tek bir üyenin dahi ciddi muhalefetinin olduğu konularda anlaşmaya varabilmenin ve karar almanın neredeyse imkânsız hale gelmesi DTÖ'nün bu işlevini köreltmektedir. Ancak üyeler çok taraflı müzakerelerde (*multilateral*) uzlaşmanın sağlanmasındaki zorluklar nedeniyle çoklu olarak adlandırılan müzakereler yürütme yoluna gidebilmektedirler. Çok sayıda ülkenin ilerleme kaydetmek istediği bu gibi durumlarda, genellikle istekli ülkeler aralarında müzakere ederek bir

¹⁰ OECD (2023), *Key Issues in Digital Trade*, s.27.

¹¹ Bkz. "Moratorium on e-commerce tariffs extended for 2 years, draft WTO documents says", 1 Mart 2024, <https://www.reuters.com/business/moratorium-e-commerce-tariffs-extended-2-years-draft-wto-document-says-2024-03-01/>

ortak anlaşmaya varabilirler. Bunun pratikteki katkısı istekli olmayan ülkelerin görüşmelerine girme zorunluluğunun bulunmaması nedeniyle süreci tıkamalarının önüne geçilmiş olmasıdır. Ne var ki varılan anlaşmaların DTÖ Anlaşması'na eklenmesine ilişkin prosedürler tartışmalara sahne olmaktadır. Zira başta Hindistan ve Güney Afrika olmak üzere çoklu anlaşmalara sıcak bakmayan üyeler bu tür anlaşmaların DTÖ'ye dahil edilmesinin de uzlaşısı ile olması gerektiğini iddia ederek hukuki yönden süreci baltalamaya çalışmaktadırlar¹². Nitekim Konferans'ta Hindistan muhalif olduğuna ilişkin bir açıklama notunu sunmuştur¹³.

Bu tartışmaların ışığında Buenos Aires'te 2017 yılında gerçekleşen 11. Bakanlar Konferansı'nda alınan kararlar sonrası başlayan üç çoklu görüşmeden hizmetler alanında (*Services Domestic Regulation-SDR*) olarak geçen ve hizmet ticaretinin kolaylaştırılmasına yönelik müzakereler çerçevesinde benimsenen disiplinlerin yürürlüğe girmesi konusunda 72 üye ülkenin anlaşması, Abu Dabi Bakanlar Konferansı adına pozitif bir adım oluşturmaktadır. Ayrıca 116 üye tarafından yürütülen Kalkınma için Yatırımların Kolaylaştırılması Anlaşması (*Investment Facilitation for Development-IFD*) tamamlanmış oldu. Bununla birlikte bu olumlu adımların DTÖ Anlaşması'na eklenmesi konusunda çoklu anlaşmalara esastan muhalif olan ve yukarıda bahsi geçen üyelerin tutumlarının dikkatle izlenmesi gerekecektir.

Anlaşmazlıkların çözümü

DTÖ'nün bir diğer temel işlevi olan anlaşmazlıkların çözümü ise uzun zamandır en sıkıntılı alanlardan birisini oluşturmaktadır. Bilindiği üzere ABD Başkan Trump döneminde DTÖ'nün Temyiz Organı'nın anlaşmazlıklara ilişkin davalarda yargı yetkisini çok fazla genişleterek üye ülkelerin yerine adeta bir kural koyucu yerine geçtiği savıyla buraya atanacak yargıçlara onay vermemesi süreci tıkamış, bu durum anlaşmazlıkların çözümü mekanizmasının (panel kararlarının temyizi gerektiği durumlarda) işlevsiz hale gelmesine neden olmuştu. O günden bu yana DTÖ'nün bu önemli işlevinin tekrar sağlanabilmesi konusunda tarafların çabaları ve taahhütleri olmasına karşın kesin bir ilerleme sağlanamamıştı. 13. Bakanlar Konferans Bildirgesi'nde bu taahhüdün bir kez daha tekrarlanmış ve bu konudaki şimdiye kadar yapılan ilerlemeler temelinde görüşmelerin hızlandırılması yönünde talimat verilmiştir. Ancak bu alanda da somut bir noktaya geldiği söylenemez. Nitekim Dr. Okonjo-Iweala'nın "reformu ilerletmeye devam etmek için kolları sıvayalım ve 2024'de sonuç alalım" şeklindeki ifadesi konuyu özetlemektedir.

Abu Dabi görüşmeleri ne getirdi?

Konferans'ta sağlanan az sayıda karara (Ministerial Decisions) ve bazı alanlarda mevcut taahhütlerin tekrarlanmasına karşın, Konferans sonuçları DTÖ'nün kapsamlı bir reform ihtiyacını karşılamaktan oldukça uzak kalmıştır. Hinrich Vakfı'ndan K. Rockwell'in vurguladığı üzere, aslında Abu Dabi Konferansında taraflar tarım, balıkçılık, anlaşmazlıkların çözümü gibi zorlu alanlarda eli boş dönerken e-ticaret ise moratoryumda devam kararı ile bir "Piruszaferinin" ötesine geçememiştir¹⁴. Şunu kabul etmek gerekir ki, Bakanlar Konferansları yapısı itibarıyla zorlu müzakere belgelerinin "sihirli bir şekilde altın anlaşmalara dönüştüğü" egzersizler değildir ve Bakanların uzlaşısı sağlayabilecekleri alanlarda çerçevenin çizilmesi için

¹² Çoklu anlaşmaların DTÖ'nün reformu konusunda yapabileceği katkılara yönelik olarak bkz. S. Akman vd. "Reforming the WTO through Inclusive and Development-friendly Plurilaterals", *Journal of World Trade*, 57 no.6 (2023), pp. 875-888.

¹³ Hindistan'ın Bakanlar Konferansı'nda Yatırımların Kolaylaştırılması konusunda bir kararın alınamayacağı hakkında açıklaması için bkz. https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc13_e/documents_e.htm WT/MIN(24)/29, 1 Mart 2024.

¹⁴ K. Rockwell, Six Takeaways from WTO MC13", <https://www.hinrichfoundation.com/research/article/wto/six-takeaways-from-wto-mc13/> 5 Mart 2024.

üye ülkelerin DTÖ'deki delegeleri tarafından üzerinde aylarca titiz hazırlıklar gerektiren teknik çalışmaları gerektirmektedir¹⁵. Kimi zaman bu çalışmalar tam olarak başarıya ulaşmamakta ve sonuçsuz kalabilmekte. Nitekim 13. Bakanlar Konferansı'nda da bu durumun ötesine geçilemediği görülmekte.

Genel itibarıyla, 13. Bakanlar Konferansı'nda ortaya çıkan sonuç: Yakınlaşmanın zor olduğu tüm alanlarda müzakerelere devam etme konusunda mutabakata varılması olmuştur¹⁶. Diğer bir ifadeyle, Konferans'ta üzerinde uzlaşa sağlanamayan ve görüş ayrılıklarının derin olduğu konularda mutabakatın ilerleyen dönemde Cenevre'de yapılacak görüşmelere bırakılması yoluna gidilmiştir. Bu durumda üye ülkelerin net bir karar alamadıkları konuları -bir sonraki Bakanlar Konferansı'nda karara bağlanabilmesi ümidiyle- ele almaya devam etmeleri gerekmektedir. Ancak zorlu alanlarda tarafların ne gibi tavizler vereceği, mevcut katı tutumlarından ne ölçüde ve hangi şartlarda uzaklaşacağı ve tam bir uzlaşmaya varıp varamayacakları henüz net değildir.

Bakanlar Konferansı hakkında unutulmaması gereken bir diğer önemli nokta ise çok taraflı ticaret sistemini çok fazla meşgul eden ulusal güvenlik muafiyeti, Çin'in gelişme yolunda ülke statüsüne getirilen eleştiriler, devlet işletmeleri yoluyla yapılan ticaret, sanayi politikaları bağlamında verilen ticareti bozucu sübvansiyonlar dahil bir dizi sistematik sorunun gündeme dahi alınmamış olmasıdır. Sistemi kırılma noktasına kadar zorlayan bu gibi konuların çözüme kavuşturulması elbette Bakanlar Konferansı'nda beklenemezdi, ancak taraflar arasında ayrışmaların süreceği dikkate alındığında DTÖ'de işlerin hiç de kolay olmayacağı ve bir sonraki Bakanlar Konferansı'nı zor bir gündemin beklediği düşünülebilir.

Son söz

DTÖ Genel Direktörü Ngozi Okonjo-Iweala, iki yıl önce Cenevre'de tamamlanan MC12 sonunda alınan kararlarla üyelerin "benzeri görülmemiş bir çıktı paketini güvence altına aldıklarını" ifade etmişti¹⁷. 13. Bakanlar Konferansı'nın ise benzer büyüklükte bir çıktı paketi sağladığını söylemek iyimserlik olur. Elbette Konferans'ta üye ülkelerin vardıkları anlaşma ve sonuçların yabana atılmaması ve bardağın dolu tarafına bakılması önemlidir. Ne var ki, artık bardağın hacmi büyük ve doldurulması gereken kısım çok fazladır. Küresel ticarete yaşanan ve giderek siyasi gelişmeler ile sarmal haline gelen korumacılık, yıkıcı rekabet ve güvensizlik unsurlarının giderilmesi; yeni ticaret kurallarının küresel sorunların giderilmesindeki etkisinin artırılması için üye ülkelerin çok taraflı (DTÖ) ve diğer platformlarda daha fazla çaba göstermeleri gerekmektedir. Bu şartlar altında üyelerin üzerinde odaklanmaları gereken asıl sorunun kendi kısa vadeli ulusal çıkarları yerine daha işlevsel bir DTÖ'nün oluşmasında ne gibi yapıcı katkılar sağlayabilecekleri konusu olmalıdır. Üye ülkelerin her konuda uzlaşa sağlamaları beklenemez, ama en azından ortak hedefe varmak için bu konuda uzlaşa sağlayarak uzun vadeli kazanım elde edebilirler.

¹⁵ Bkz. Keith Rockwell, "A Moment of Truth for the WTO", 6 Şubat 2024

<https://www.hinrichfoundation.com/research/article/wto/a-moment-of-truth-for-the-wto/>

¹⁶ Bkz. "MC13 ends with decisions on dispute reform, development; commitment to continue ongoing talks", https://www.wto.org/english/news_e/news24_e/mc13_01mar24_e.htm, 1 Mart 2024.

¹⁷ Bkz. Sait Akman, Dünya Ticaret Örgütü 12. Bakanlar Konferansı'nın Ardından, TEPAV Değerlendirme Notu, N202222, Temmuz 2022, <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10464>